

Otroški govor

v

(članek je del diplomske naloge z naslovom *Razvoj otroškega govora* kateri sem skušala predstaviti govor enaintridesetmesečne deklce in dečka, ki sem ga preučevala dalj časa, ter sporočilno zmožnost pet- do sedemletnih otrok. Posneto gradivo je zapis otrokovega spontanega govora.

1 Teorije o razvoju govora

Veliko teorij govornega razvoja se je nabralo, odkar se razvoju otroškega govora posveča več pozornosti, vendar nobena od njih ne ponuja odgovorov na vsa zastavljena vprašanja. Na eni strani se je izoblikovalo skrajnostno stališče, daje učenje jezika nekakšen način urjenja, daje torej motorična reakcija. Zagovorniki tega pogleda na učenje jezika so mnenja, daje otroški govor najprej le posnetek govora odraslih, ki traja tako dolgo, dokler se otrok ne nauči samostojnega lastnega govora, ki je enak govoru odraslih. Pri takem učenju jezika otrok odigra pasivno vlogo, učenje jezika torej ni nič drugačno od drugega pasivnega učenja ljudi in živali. Otrokovo znanje je po tej teoriji odvisno le od jezikovnih podatkov, kojih je slišal. Popolnoma nasproten temu je nativistični pogled na učenje jezika, po katerem se otrok rodi z vsemi predispozicijami za razvoj jezika. Zaradi tega se otrokovo učenje govora razlikuje od vseh drugih oblik učenja in poteka kot edinstven (izjemen) proces učenja na podlagi razvijanja s predispozicijami prirojene zmožnosti za govor.

"Predstavniki vedenjske teorije (Skinner in sodelavci) uvrščajo govor med motorične reakcije in razlagajo učenje govora po modelu dražljaj — odgovor — okrepitev (pri govoru je okrepitev vedno socialne narave) — posplošitev."² Okrepitev pomeni, da na otrokovo sporočilo reagiramo z akcijo, npr. otrok reče Mama. Mama nato pride k otroku, se z njim pogovarja, ga poboža in mu s tem zbuja občutek ugodja.

Skinnerje svoj pogled razložil v knjigi *Verbal Behavior* (1957); večji delje posvečen jeziku odraslih, le manjši pa se ukvarja z učenjem matematega jezika. Skinnerjevo knjigo je leta 1959 zavrnil Noam Chomsky; v kritiki je Skinnerjevemu mehanicizmu postavil nasproti teorijo prirojene jezikovne predispozicije.

Skinnerje predlagal, naj se učenje jezika preučuje na modelu, ki se uporablja v laboratorijskih raziskavah o zmožnosti učenja živali. Pri tem seveda ni trdil, da lahko podgane v laboratoriju nauči govoriti, kajti živali vedno enako uporabljajo določene zvoke za izražanje čustvenih stanj, kot sta npr. groza ali strah, to paje povsem nasprotno človekovi komunikaciji. Skinner tudi ni trdil, da se otroci naučijo jezika le s posnemanjem slišane. Nasprotno. Poudaril je, daje jezik sestavljen iz enot, s katerimi lahko sestavimo nove kombinacije. Menil je, da ima pomembno vlogo pri učenju jezika tudi okolje.

M. Harris in M. Coltheart³ ugotavljata, da Skinnerju ni uspelo ustvariti ustreznega modela za preučevanje jezikovnega znanja, ker je premalo pozornosti posvetil njegovim produktivnim in

Mentorica je bila prof. dr. Breda Pogorelec

Ljubica Marjanovič-Umek (1990). *Mišljenje in govor predšolskega otroka*. Ljubljana: Džavna založba Slovenije, str. 12

Margaret Harris, Max Coltheart (1989). *Language Processing in Children and Adults. An Introduction*. (Introduction to Modern Psychology). London: Routledge, 274 str.

RAZPRAVE IN ČLANKI

kreativnim značilnostim. Neuspešen je bil tudi zato, ker ni zadostno razložil otrokovega hitrega učenja jezikovnih pravil, potrebnih za produkcijo in razumevanje novih povedi.

Predstavniki biološke—včasihje v literaturi najti tudi strokovni izraz nativistične — teorije trdijo, da so govorne strukture prirojene. Ob zadostni razvitosti živčnega sistema je za razvoj govora in spoznanja nujno tudi ustrezno socialno okolje. Otrok že v začetku posnema govor okolja, to pa še ne pomeni, da se je že naučil govoriti. Tudi Chomsky in njegovi sodelavci, predstavniki generativno-transformacijske teorije, menijo, daje zmožnost zajezikovno strukturo prirojena, aktivira pajo okolje.

Noam Chomsky daje otroku popolnoma drugačno vlogo pri učenju govora kot Skinner. Otrokje v tem procesu po Chomskem aktiven, po Skinnerju pa ima pasivno vlogo. Chomsky v svoji kritiki Govornega vedenja očita Skinnerju, da ni pojasnil, kako se govornik nauči uporabljati in razumevati nove besede, kar je eden izmed najpomembnejših jezikovnih pojavov. Po mnenju Noama Chomskega ima otrok v tem procesu veliko vlogo. Od staršev in okolice namreč ne dobi sistemskih jezikovnih navodil. Nasprotno. Velikokrat sliši nepopolne in slovnično nepravilne stavke, kajti govor ni vedno popolna slika človekovega jezikovnega vedenja. Ko govorimo, pogosto delamo napake, ki se jih zavedamo ali pa ne, začenjamo stavke, kijih ne končamo, ker pozabimo, kaj smo mislili povedati. Poleg tega pa imajo nekateri predsodek, da morajo z otrokom govoriti drugače. Stavki so kratki, povedi enostavčne, ker mislijo, dajih otrok ne bo razumel, če se bodo z njim pogovarjali v običajnem govoru. Značilnost takega govora, ki je "prilagojen" otroku, je tudi velika količina končnih antikadenc, torej dviga glasu tudi tam, kjer to ni potrebno. V resnici paje le tematika tista, ki se razlikuje od tematike govora odraslih. S tem vprašanjem seje v slovenskem koroškem narečju ukvarjala Herta Lausseger⁴.

Otrok si mora torej svoje vedenje o jeziku skupaj s celotnim jezikovnim sistemom pridobiti na podlagi nepopolnih in nenatančnih informacij. Chomsky zato sklepa, da mora imeti človek prirojene mehanizme (predispozicije), ki kljub naštetim težavam zagotavljajo jezikovni razvoj. Otrok se torej rodi z določenimi predispozicijami za razvijanje jezikovne zmožnosti in jezikovnega znanja, kar mu omogoča, da se nauči govoriti. To znanje se nanaša na jezikovno zmožnost.⁵

Chomskyje dokazal, daje jezik najbolje opisati kot vrsto pravil. Otrokova naloga je odkriti, kakšna so ta pravila. Otrokje sposoben tvoriti svoja lastna pravila, ki so rezultat poslušanja in analiziranja govora okolja. Nato lastna pravila preizkuša na stvkih, tvorjenih na podlagi izdelanih pravil. Ta pravila so preprosta in splošna. Sčasomajih otrok preoblikuje, dokler ne razvije takšnih, ki so podlaga govora odraslih.

Iz tega sklepamo, daje učenje jezika hipotetično preizkušanje. Procesi, ki sodelujejo pri učenju jezika, sestavljajo nekakšno celoto, ki pa ne more delovati brez predispozicij za razvijanje jezikovne zmožnosti. Prav to otroku pomaga pri ločevanju pravih domnev od nepravilnih. Zmožnost govora je torej "programirana" že pred rojstvom, znanje jezika paje prej sad razvoja kot pa učenja.

Stališče Noama Chomskega pomeni napredek v teoriji o razvoju jezika, saj so pred njim trdili, da je otroški govor v zgodnjem obdobju le nepravilen posnetek govora odraslih. Chomsky pa je dokazal, daje učenje jezika aktivno učenje pravil.

Kognitivna teorija parazvoj govora utemeljuje z razvojem mišljenja. Jean Piaget pravi, daje razvoj mišljenja pogoj za razvoj govora in ne nasprotno. O govoru razpravlja le z vidika razvoja miselnih procesov. Govor se pojavi sorazmerno pozno, okoli drugega leta, kerje nujno, da razum ustvari

Herta Lausseger (1988). *Interakcija odraslih z najmlajšimi v slovenskem plajberskem govoru*. V: Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura: mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1986 (Obdobja 8). Ljubljana: Filozofska fakulteta, str. 277-287.

Izraza jezikovna kompetenca in jezikovna performanca je v jezikoslovje uvedel Noam Chomsky: jezikovna kompetenca (zmožnost) se uporablja za označevanje govornikovega vedenja o jeziku, jezikovna performanca pa za vsakokratno uresničitev tega vedenja v določenem jezikovnem sporočilu. Zmožnost se uresničuje na ravni jezika, performanca pa govora, če uporabimo izraza Ferdinanda de Saussura.

možnosti zanj. Po njegovem mnenju otroci na posameznih razvojnih stopnjah razumejo in izražajo le tiste pojme, ki so se jih že naučili z miselnimi predstavami. Meni, da se mišljenje razvijane neodvisno od govora in le omogoča njegov razvoj. Zaporedje govornega razvoja pri Piagetu poteka preko individualnega in egocentričnega do socialnega razvoja, pri Vigotskem pa od socialnega in egocentričnega do notranjega govora.⁶

Po našem mnenju se jezik razvija skupaj z drugimi funkcijami v sklopu intelektualnega razvoja in socialnega delovanja.

Kljub Piagetovemu dokazovanju, da ima jezik svoje korenine v zgodnjih senzorično-motoričnih izkušnjah otroka, kasnejši razvoj jezika in kognitivni razvoj pa gresta z roko v roki, ne sledi nujno, daje stališče Noama Chomskega do jezika kot odkrivanja pravil nepravilno. Vključuje namreč dva glavna problema, s katerima se ukvarja psiholingvistika. Prvo vprašanje zadeva možne razlike med jezikovnim znanjem in drugimi vrstami znanja, ki so otroku dostopna, pa naj bo jezikovno znanje prirojeno ali naučeno. Drugo vprašanje pa se ukvarja z načinom širjenja učenja jezika pri otroku.

2 Razvojne faze govora

Govorje pomemben za razvoj osebnosti in njeno socializacijo. Služi kot sredstvo osebnega izraza in kot sredstvo komunikacije. Razvoj govora lahko grobo razdelimo na dve obdobji:

- predlingvistično (do približno enega leta);
- lingvistično.

2.1 Predlingvistična faza v razvoju govora

V prvem obdobju otrok razvija percepcijska občutja za zvoke in si pridobiva prakso v artikulaciji glasov. Razvoj jezika se ne začne šele v trenutku, ko otrok izreče prvo besedo, marveč že ob rojstvu. Prva faza pripravlja zaznavni in govorni mehanizem za pravi govor v drugi fazi. E. in G. Kaplan⁷ menita, da gre v prvi fazi za štiri pomembne razvojne stopnje. To so:

- jok;
- gruljenje;
- bebljanje;
- izgovarjava po govornem vzorcu.

2.1.1 Jok

V prvih šestih oziroma osmih tednih je jok otrokova edina vokalizacija. Starši sklepajo o pomenu joka glede na njegov kontekst. Jokje lahko glasen in kričeč. Jok, ki traja dve do tri minute in postaja močnejši, pomeni lakoto, kratkotrajen, oster jok označuje jezo in bolečino, dolgotrajen in močan jok pa trebušne krče. Lahko pomeni tudi odziv na nove osebe in nov prostor. Pomen joka razberemo iz situacijskega konteksta.

2.1.2 Gruljenje

Na začetku drugega meseca se razvije nova vokalizacija, imenovana gruljenje, ki tudi še ni govor v pravem pomenu besede. Gre za posebno obliko komunikacije, s katero otrok sporoča, da je zadovoljen, srečen. Faza je dobila ime po posebnem zlogu *gr*, *gr*, ki ni značilen samo za zdrave, ampak se pojavlja tudi pri gluhih otrocih, ki so se rodili gluhih in gluhonemim staršem in gruljenja niso mogli slišati.

⁶ Notranji govor se od socialnega razlikuje po funkciji in strukturi. Notranji govorje po strukturi bolj telegrafski, njegova funkcija je pomoč in opora mišljenju. Funkcija socialnega govora pa je komunikacijska.

⁷ M. Anisfeld (1984), *Language Development from Birth to Three*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

RAZPRAVE I N Č L A N K I

2.1.3 Bebljanje

Bebljanje, kije povezano z igro, se pojavi okoli šestega meseca, vendar v tem času gruljenja še ne izgine popolnoma iz otrokovega komunikacijskega sistema. "Medtem ko gruljenje vsebuje predvsem samoglasniške glasove (po podatkih nekaterih študij kar 90 %), bebljanje vključuje samoglasnike in soglasnike, kojih otrok kombinira in povezuje v zloge (npr. *ga, ma, ba...*). Zgodnje faze bebljanja so običajno povezane z otrokovim vzburljenjem in gibalno dejavnostjo."⁸

Bebljanje je prva vokalizacija, ki že ima nekaj značilnosti pravega govora. Otrok posluša sogovorca, ko se njegova govorna veriga pretrga, odgovori z bebljanjem.

2.1.4 Izgovarjava po govornem vzorcu

Ob koncu prvega leta starosti se vse pogosteje slišijo glasovi, ki so značilni za otrokov matemijezik. Večina otrok izgovori svojo prvo besedo med osmim in petnajstim mesecem, vendar besedo razumejo približno tri mesece prej, kot pajo aktivno uporabljajo. Prve besede, kojih otrok uporablja, so poimenovanja za ljudi in predmete iz neposredne bližine.

2.2 Lingvistična faza v razvoju govora

V prvem obdobju otrok razvija perцепcijska občutja za govorjene zvoke⁹ in si pridobiva prakso v artikulaciji glasov. Druga faza, torej lingvistično obdobje, je popolnoma povezana z mišljenjem. Jezika se namreč ne moremo naučiti neodvisno od mišljenja. Prva faza pripravlja zaznavni in govorni mehanizem za pravi govor v drugi fazi. Produktivna skladnja se začne še le mesec ali dva po hitri obogatitvi besednjaka (okoli osemnajstega do dvajsetega meseca). Morfologija se dokončno razvije še le potem, ko otrok že obvlada skladnjska pravila, torej po tretjem letu. Verjetno je to odvisno od narave jezika. Otroci se naučijo skladnje in drugih aspektov jezika v kontekstu verbalne interakcije med njimi in ljudmi v njihovem okolju, zlasti starši.

A. N. Gvozdzjev¹⁰ se je ukvarjal z raziskovanjem slovnične strukture stavkov. (Kadar govorimo o strukturi stavka, uporabljamo termin stavek, sicer pa poved.) Učenje slovničnih struktur je razdelil na tri obdobja:

1. Od 15. do 22. meseca — stavek je ne glede na situacijo sestavljen iz istih besed. Zaznavanja slovničnih struktur še ni;
2. od 22. meseca do treh let — otrok se počasi uči slovnične strukture stavka, več se število prostih in zloženih stavkov;
3. od tretjega do sedmega leta — učenje različnih morfoloških oblik.

Tudi otrokov govor poteka v časovnem zaporedju, torej v govornem toku. To kaže tudi gradivo, ki smo ga zbrali.

Razvoj govora in mišljenja bomo prikazali v preglednici¹¹.

<i>starost</i>	<i>vokalizacija in govor</i>	<i>razumevanje in odgovori</i>	<i>spoznavni razvoj</i>
1 mesec	Jok, producira nekaj samoglasnikov.	Nasmeh, upadanje splošne aktivnosti; ob močnih zvokih se preplaši in zdrzne.	Otrok se nauči obračati glavo levo in desno, da bi našel hrano, odziva se na zvonec ali kako brenkalo.

Marjanovič-Umek (1990), str. 26-27.

Otrok namreč govorjene zvoke povezuje z občutki.

¹⁰ Andreja Križnik, Breda Pivac-Puhar (1982). *Mišljenje in razumevanje govora pri šest in šest in pol letnih otrocih. Diplomski naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, PZE za psihologijo, katedra za razvojno psihologijo, str. 18.

Preglednico delno povzemamo po tabeli v knjigi Ljubice Marjanovič-Umek (1990), str. 29, in Veliki ilustrirani enciklopediji (1983), str. 162-163, dopolnili pa smo jo tudi z našimi ugotovitvami, do katerih smo prišli na podlagi zbranega gradiva.

R A Z P R A V E I N Č L A N K I

<i>starost</i>	<i>vokalizacija in govor</i>	<i>razumevanje in odgovori</i>	<i>spoznavni razvoj</i>
3 meseci	Različen jok za bolečino, lakoto, neugodje; nekaj ponavljajočih se glasov (ga, ga); gruljenje.	Vokalno gruljenje kot odgovor na pomirjajoče glasove; nekaj imitacijskih odgovorov na go-	Sledi predmetu, čeprav je zunaj zornega kota; prepozna mamo med drugimi ljudmi, vendar še ne ve, da ima le eno mamo.
5 mesecev	Bebljanje; vokalne igre; mnogo ponavljajočih se glasov; vsi samoglasniki; soglasniki m, k, g, b ing; glasen smeh.	Imitacijski odgovori na govor upadajo; obračanje in gledanje za glasom; prepoznavanje domačega, znanega glasu; z vokali izražena jeza, nezadovoljstvo.	Otrok je sedaj v stiski, ko se mu prikaže optični videz treh mater.
7 mesecev	Različnost v bebljanju, glasu in ritmu; že naučenim glasovom doda d, t, n in v; govori — pogovarja se z igračami.	Pogostejše so geste kot del vokalizacijskih odgovorov na dražljaje, na glasove v okolju pogostejše odgovarja.	Že razume, da tudi skriti, iz vidnega polja odstranjeni predmeti še obstajajo, zato jih tudi
9 mesecev	Jok, s katerim želi zbuditi pozornost; <u>mama</u> , <u>dada</u> , <u>baba</u> so del vokalnih iger, ne gre za asociacijo na osebo ali objekt	Umikanje pred tujci, pogosto kombinirano z jokom; posnema ploskanje.	Vedno jasneje se zaveda, da stvar obstaja, tudi če je ne vidi.
11 mesecev	V povprečju uporablja eno besedo pravilno; posnema glasove in pravilno število zlogov; malo joka.	Razume r«, ne; odgovarja na pa, pa in podobno z ustreznimi kretnjami.	Začne uporabljati prve besede kot simbole.
1-2 leti	Več nerazumljivega govora; napredek v artikulaciji; govori telegrafski; lahko že povezuje dve besedi.	Pri dveh letih prepozna 150-300 besed; pravilno odgovarja na številne ukaze, kot so <u>sedi</u> , <u>priidi</u> ...	Otrok misli, da vsakdo vidi stvari tako kot on (ko si pokrije oči in ne vidi, misli, da ga tudi ti ne vidiš).
2-3 leta	Poskuša z novimi glasovi, vendar artikulacija zaostaja za besednjakom; 50%-57% besed je razumljivih; pogosto izpušča zadnji soglasnik; žlobudranje počasi upada; že uporablja kategorije časa.	Pri treh letih razume 800-1000 besed; odgovarja na različne ukaze, ki vsebujejo predloge na, <u>pod</u> , gor...	Napredek v sposobnosti klasifikacije različnih predmetov glede enega ali več pripadajočih kriterijev.
3-4 leta	Razumljivost povedanega je blizu 100%; pogosto pomanjkljiva artikulacija l in r; uporablja tri do štiri besede v stavku, pojavljajo se tudi že večstavčne povedi; obvlada da-, <u>sai-</u> in če- stavke.	Prepozna množino, spol, pridevnike; razume sestavljene stavke.	Čeprav otrok dojame, da na zunaj očitna sprememba nečesa (voda in led) ni resnična sprememba, največkrat ne razume, zakaj je tako.
4-6 let	Sintaksa je ustrezna pri šestih letih; sestavlja pretežno pet- do šestbesedne stavke; tekoč govor; lahko izraža časovne odnose.	Razume 2500-3000 besed; sledi navodilom, ki vsebujejo 3 ¹ aktivnosti.	Predstavlja si lahko niz akcij; po spominu lahko reproducira niz dejavnosti, ki so potekale v preteklosti.

2.2.1 Prve besede

Prve besede so besede iz največ dveh zlogov, posebna sta njihov pomen in način uporabe oziroma funkcija. Število besed po tretjem letu zelo hitro raste, saj se otrok nauči tudi do 500 besed na leto. Rast besednjaka ni nepretrgana, saj se nekatere od znanih besed z leti tudi izgubljajo. Razlika med besednim zakladom odraslega človeka in otroka ni le kolikostna, marveč tudi kakovostna. Prve otrokove besede so samostalniki, kajti otrokovo besedilo je odziv na konkretni svet. Z njim poimenuje konkretne osebe in stvari. Nato polagoma vstopajo v njegov besednjak tudi glagoli in pridevniki ter členki. Od zaimkov so najprej le vprašalni. Vidimo, da imajo med prvimi besedami največji delež polnopomenske besede, vendar med njimi skoraj ni prislovov in zaimkov.

RAZPRAVE IN ČLANKI

V tem obdobju se otrok izraža le z enobesednimi stavki, ki so poimenovani tudi s terminom holofraze. Kognitivni razvoj mu namreč še ne omogoča organizirati več besed v stavku, omogočena mu je le kombinacija glasov v besedah. Otroci lahko z eno samo besedo izražajo več informacij. *Mleko* lahko pomeni zahtevanje (*Daj mleko.*) ali pa samo poimenovanje (*Glej mleko.*) Odrasli in starejši otroci si pri interpretaciji otrokovih besed pomagajo predvsem s sobesedilom, v katerem je bila beseda izrečena, pa tudi z intonacijo, s katero je bila opremljena.

Pomen otrokovih prvih besed se odmika od pomena istih besed pri odraslih. Ti odmiki so najpogostejši v obdobju, ko otrok začne govoriti, do približno dveh let in pol. Za zgodnji otroški govorje značilno, da ne pozna nadpomenk. Prve besede so vezane na konkretne predmete ali dogajanja. Približno pri enem letu in pol otrok sicer odkrije simbolno funkcijo besed, spozna tudi, da imajo stvari imena, vendar je še vedno v obdobju nazornega (ikoničnega) predstavljanja. Tako kot pomen otrokovih prvih besed ni vedno prekriven s pomenom besed odraslih, tudi glasovna podoba besed pri otroku in odraslih ni identična. Ljubica Marjanovič-Umek¹² navaja dognanja študije o "zgodnjem zaznavanju besednih glasov", s čimer poimenuje artikulacijo glasov slovenskega glasovnega sistema, kajti "/p/ravilna izgovarjava besed temelji na zaznavanju pravih besed"¹³. Rezultati kažejo, da otrok prej razlikuje med glasovoma na začetku besede, prej razlikuje med besedami, ki se razlikujejo v več kot enem fonemu, in besede, ki so različne po samoglasnikih. O popolnem glasovnem zaznavanju lahko govorimo pri dveletnem otroku, ki pa lažje prepozna besede v pripovedovanju odraslih kot svoje.

"Na splošno večina avtorjev poudarja, da celoten razvoj glasovnega zaznavanja ne predhodi začetku govornega izražanja, pa tudi to, da zaporedje v razvoju govornega izražanja nujno ne sledi zaporedju glasovnega zaznavanja."¹⁴

Splošne značilnosti govornega izražanja v zgodnjem razvojnem obdobju otroškega govora so:

- izpuščanje nepoudarjenih zlogov;
- zlogovno podvajanje;
- izpuščanje fonemov (končnega in začetnega soglasnika ter začetne soglasniške skupine);
- dodajanje samoglasnikov;
- zamenjava fonemov.

2.2.2 Dvobesedne povedi

Prve dvobesedne povedi nastajajo približno pri osemnajstih ali dvajsetih mesecih. Sestavljene so iz polnopomenskih besed (samostalnik, glagol), nepolnopomenske besede (vezniki, predlogi, členki) pa otrok izpušča, ker imajo zanj majhno sporočilno vrednost in se morajo v tekmovanju za omejen prostor v stavku umakniti potrebnejšim informacijam. To pomeni, da otrok teh elementov ne potrebuje za sporazumevanje. Drug razlog za izpustje v tem, da obstaja težava v pomenu, vezanem na določen element. Zaimki se npr. v vsaki govorni situaciji spreminjajo, kar jih naredi pretežke za otrokovo zgodnje sporočanje. Tak govor imenujemo telegrafski. Otroci so sposobni sestavljati dvobesedne povedi, ne zmorejo pa le-teh združiti v eno, ker še ne poznajo besediloslovnih postopkov.

Žan (1; 6)   *Stric. Glej strica. Stric pes. (Glej strica, ki imapsa.)*

Telegrafski govor se ne obdrži dolgo, izgine kmalu po drugem letu. Toda otroci se izražajo s kratkimi in preprostimi povedmi še nekaj let.

¹² Marjanovič-Umek (1990), str. 26-27

¹³ Prav tam, str. 26.

¹⁴ Prav tam, str. 27.

RAZPRAVE IN ČLANKI

2.2.3 Postopna tvorba stavkov

Raziskave so pokazale, da otroci v obdobju aktivne rasti skladnje mnogokrat sestavljajo stavke po delčkih. Jezikje namreč najprej odziv na zunanji svet. Najprej tvorijo besede, te kasneje povežejo v stavek. V tem primeru vsi elementi najprej nastanejo ločeno, šele nato jih otrok sestavi v stavek. Seveda so tudi primeri, ko nekaterih elementov med besedami ni, v stavkih se pa pojavljajo.

Žan (1; 7) *Skoču. Muca. Mizo. = Muca skoču na mizo. (Mucaje skočila na mizo.)*

Ko začne otrok tvoriti stavke, ni nujno, dajihje sam sestavil; lahko jih samo ponavlja. Da res obvlada skladijska pravila, mora pokazati obvladovanje skladijske produkcije. Eden od kazalnikov otrokovega poznavanja skladijskega vzorca je podobnost različnih stavkov jasnemu vzorcu. Za skladijsko produkcijo je v začetku značilno veliko število stavkov, ki kažejo posebne vzorce. Preden otroci začutijo nujnost produktivne skladijske, si zapomnijo nekatere značilne stavke, kijih velikokrat slišijo. (

Jezikovni korpus dečka, starega 23 mesecev, obsega predvsem dvobesedne povedi.

Žan (1; 7) *Kajjeku? (Kaj si rekel?)
Kaj nesu? (Kaj si prinesla?)
Si pršu? (Si prišel?)
Kje Žan? (Kje je Žan?)
Ne da! (Ne dam!)*

Malo verjetnoje, čeprav mogoče, da sije deček zapomnil vzorce stavkov, kojihje slišal. Verjetnost, da poseben vzorec izraža psihološko realno operacijo pri otroku, se poveča z drugimi vzorci v njegovem govoru. Skoraj neverjetnoje, da bi njegov govor kazal različnost modelov le naključno. Število skladijskih vzorcev je odvisno od obsega besednega zaklada. Večje število različnih tipov posameznega vzorca kaže na to, da se gaje otrok naučil šele nedavno, nato pa ga v konkretni govorni situaciji vadi in ponavlja.

Statistični dokaz za delovanje skladijskih vzorcev lahko najdemo, če pregledamo odstotek naraščanja števila stavkov v otroškem govoru. Krivulja pokaže, da obdobju počasne rasti v produkciji stavkov sledi obdobje strme rasti ob otrokovem drugem rojstnem dnevu. Podobno tendenco lahko opazimo tudi pri rasti povprečne dolžine stavkov, ki na začetku raste počasi. To je stopnja, ko se otroci izražajo v enobesednih poimenovanjih. Temu sledi strma rast, kajti otrok seje naučil produktivnih skladijskih modelov, kijih prične uporabljati v govoru.

2.2.4 Oblika zgodnjih stavkov

V šestdesetih letihje v študijah o otroškem govoru prevladoval sintaktični vidik. Skušali so odkriti pravila, na podlagi katerih otrok tvori svoj govor. Na podlagi izsledkov so sestavljali slovnico govora otroka, ki so ga dlje časa opazovali. Pri tem gre za pomembno vprašanje, ali sojezikovna pravila posebna za vsakega posameznega otroka ali jezik, ali pa so splošna. Chomskyje trdil, da se otrok nauči jezika na podlagi preddispozicij za razvijanje jezikovne zmožnosti. Pravila, ki jih tvori v procesu učenja govora, so univerzalna. Te trditve so mnoge raziskovalce otroškega govora spodbudile k iskanju le-teh.

Braine¹⁶ je leta 1936 prišel do sklepa, da otroci med devetnajstim in triindvajsetim mesecem, ko v govoru uporabljajo predvsem dvobesedne povedi, delijo besede v dve skupini. Enaje sestavljena iz majhnega števila besed, ki se pogosto pojavljajo in vedno zasedejo prvo mesto v stavku. Te besede

¹⁵ Tak projektje v sedemdesetih letih potekal pod vodstvom Soederberg v Stockholmu, kjer so na osnovi zbranega gradiva sestavljali generativno gramatiko otroškega govora. Opis sintakse so zasnovali na semant.čn. interpretac.j., k, poteka .z sobesedila.

¹⁶ Harris & Coltheart (1989), str. 55.

RAZPRAVE IN ČLANKI

je poimenoval "pivot words" (P) ali osnovne besede. Drugo skupino pa sestavlja večje število besed, ki se pojavljajo bolj poredkoma kot P.

Poimenoval jih je "open words" (O) oziroma odprta skupina besed. Zanje je značilno, da nimajo stalno določenega mesta v stavku, čeprav se najpogosteje pojavljajo na drugem ali zadnjem mestu v dvobesednih izrekih. Poleg najpogostejšega modela (Pj + O) se pojavljajo tudi stavki z obrnjenim vrstnim redom: O + P2. Te osnovne besede ne spadajo v isto skupino kot Pi, ki vedno stojijo na prvem mestu v stavku. Vse te ugotovitve veljajo za angleško govoreče otroke. Treba bi bilo raziskati, ali morda na rezultate vpliva naravajezika. Za ponazoritev navajamo dva zgleda iz našega gradiva.

J (2; 9, 20)   *Še čaja.: Žan (2; 3) Pridi gor.*

Brainova metodaje v jezikovni znanosti poimenovana osiščna slovnica (angl. pivot grammar).

Otrokov govor se razlikuje od govora odraslih, kar imamo lahko za dokaz, daje otrok aktiven pri učenju jezika, saj sam tvori svoja lastna pravila. Le-ta včasih privedejo do nenavadnih, slovnično nepravilnih, včasih celo nerazumljivih stavkov.

J (2; 9, 10)   *Te črn.
Bom še nardit.*

J (2; 9, 20)   *Piški so tam dol.
Dvej metle pomejtam.*

Brownje pri raziskovanju otroškega govora uporabil nekoliko drugačen pristop.¹⁷ Zanimali so ga predvsem stavki, ki so se razlikovali od stavkov odraslih. Odkril je pravilo, ki se je pokazalo pri samostalniških povedih. Otroci so pred samostalniki vedno postavili modifikator, ki pa ni ustrezal nobeni od slovničnih struktur iz govora odraslih.

Literatura v skupini modifikatorjev navaja členke, svojilne zaimke, števnik in kazalne zaimke. Njihova skupna značilnostje, da so jih otroci uvrščali pred samostalniki. Ko se je govor razvijal, so začeli razlikovati tudi med modifikatorji, karje privedlo do bolj zapletenih pravil v večbesednih stavkih. Zaradi pomanjkanja gradiva iz prve faze otroškega govora na tem mestu ne navajamo zgledov.

Brownje dokazal, da poteka učenje jezika od splošnih, zelo preprostih pravil do zapletenejših. S tem je potrdil teorijo Noama Chomskega, da so otrokova prva pravila preprosta in splošna. Otrokove povedi so včasih podobne tistim, ki jih tvorijo odrasli, so pa lahko tudi popolnoma drugačne.

Metodo, ki stajo pri svojem delu uporabljala Braine in Brown so ostro kritizirali. Avtorica ene izmed kritikje bila M. Bowerman. Ugotovila je, da Brainova osiščna slovnica ni splošno veljavna za vse jezike. Podobnosti v zbranem gredivu pri M. Bowerman in Brainu je bilo malo. Tudi sama je sicer odkrila, da obstaja določeno število besed, ki imajo določeno mesto v stavku, vendar je dokazala, da osnovne besede redkokdaj vsebujejo vse navedene značilnosti, s katerimih je označil Braine — določeno mesto v stavku, nikoli se ne pojavljajo same ali v povezavi z drugo osnovno besedo.

Tudi L. Bloomje trdila, da osiščna slovnica ni ustrezna metoda za raziskovanje otroškega govora, saj ne more pokazati vsegajezikovnega znanja, ki ga otrok ima, ker opisuje le skladenjsko strukturo, zanemarja pa pomen.

V sedemdesetih letih so bile raziskave usmerjene v semantično opisovanje tistega, karje otrok nameraval izreči. Zato je pri zbiranju gradiva pomembno zapisati tudi, v kakšnih okoliščinah je potekalo opazovanje.

¹⁷ Prav tam, str. 56.

RAZPRAVE IN ČLANKI

V dvobesednih povedih lahko otrok izrazi veliko število različnih semantičnih kategorij:

- a) kazalno poimenovanje,
Žan (2; 0) *Glej, pes!*
- b) pomenska določitev s pridevniško besedo,
Žan (2; 0) *Dva svinčnika.*
- c) lastninsko razmerje,
Žan (2; 0) *Žanov avto.*
- č) dejanje,
Žan (2; 0) *Pojstjo štimam.*
- d) zahteva, želja,
Žan (2; 0) *Daj še!*
- e) zanikanje.
Žan (2; 0) *Ne da!*

Interpretacija otrokove namere je lahko zelo subjektivno dejanje. Domnevamo, da otrok in raziskovalec sobesedila ne gradita na enak način, če pa gledata na situacijo z iste točke, obstaja vprašanje, kako izbrati tisti vidik situacije, na katerega se nanaša otrokova poved. Zavedati se moramo, da otrokovo mišljenje ni nujno takšno, kotje mišljenje odraslih. M. Harris in Coltheart¹⁸ menita, da moramo imeti vsako interpretacijo otrokove namere za približno.

Pri učenju jezika sta udeleženi dve vrsti znanja — jezikovno in nejezikovno, obstajajo pa tudi nekateri problemi, ki so samo jezikovne narave in nimajo nejezikovnega dvojnika. Eden izmed takih primerov je vprašanje spola, še posebej v jezikih, kjer spol nimajasnne semantične osnove (naravni in slovnični spol se v tem primeru ne ujemata) in je tesno povezan z obliko končnic.¹⁹ Otrok mora odkriti, da za različne spole uporabljamo različne končnice, prav tako tudi za različna števila in osebe. Učenje jezika zahteva od njega, da odkrije modele v jeziku, ki ga posluša in z njim opisuje konkretni svet ter svet domišljije.

2.2.4.1 Besedni red

Normalnega besednega reda se otroci naučijo že zelo zgodaj. Besednoredno pravilnost so raziskovalci ugotovili ne le pri angleško govorečih otrocih, marveč tudi pri drugih. V jezikih, ki dopuščajo različen besedni red, npr. finski, hebrejski, ruski, otroci sledijo enemu izmed pravil, največkrat prevladujočemu besednemu redu. Jasno je torej, da se besednoredna osnova v razvoju jezika pojavi zgodaj, ni pa docelajasno, po kateri poti otroci oblikujejo pravilnost besednega reda.

Pravila otrokove tvorbe stavkov so po mnenju Schlesingerja²⁰ v mejah širokih semantičnih kategorij, ki smo jih že navedli. Ugotovil je, da otroci sledijo pravilu, da v stavku na prvo mesto postavijo kazalni zaimek, nato samostalnik, pridevniško besedo pred samostalnik, lastnika pred lastnino. Schlesinger se je pri raziskavi zgodnje skladnje opiral na semantični vidik. Rezultate, do katerih je prišel na podlagi raziskav angleško govorečih otrok, potrjuje naša analiza, vendar gre v našem primeru za posploševanja, ki bijih bilo treba preveriti na večjem vzorcu otrok.

2.2.4.2 Razvrstitev stavčnih poudarkov v zgodnjem otroškem govoru

Otroci tudi v dvobesednih stavkih kažejo pravilno razporeditev stavčnih poudarkov. Pravilnost razporeditve stavčnih poudarkov je večja od pravilne razporeditve besed. Otroci poudarjajo zadnjo

¹⁸ Prav tam, str. 62.

¹⁹ Tak primerje francoščina.

²⁰ M. Anisfeld (1984), str. 271, navaja Schlesingerjevo delo z naslovom *Relational Concepts Underlying Language*, ki je izšlo leta 1948 v Baltimoreu.

RAZPRAVE IN ČLANKI

besedo v stavku, kjer običajno stoji poudarek. Zato je mogoče, da so otroci to pravilo prevzeli iz govora okolice.

2.2.4.3 Nepopolnost zgodnjih stavkov

Otrok v zgodnjem obdobju govornega razvoja tvori nepopolne stavke. Le malo je stavkov s povedki, ki imajo zapolnjene vse možne valenčne pozicije, tudi zaimkov še ni.

Žan (2; 1)   *Mama dala. (Mama mi je dala sok.)*
                         Dal čokolado. (Žiga mi je dal čokolado.)

Otrok je v prvem primeru zapolnil levo valenco, torej osebek, v drugem pa eno desno, kajti glagol dati poleg leve predvideva še dve desni valenci (dati komu kaj).

Četudi otrok pozna besede in odnose med njimi, so njegovi stavki nepopolni. Vidimo, da obstaja težava v kombiniranju različnih besed v en stavek.

Kaj določa izbiro posameznih elementov in njihovo vključitev v stavek? Anisfeld²¹ domneva, da govorčevi interesi in poslušalčeve potrebe sodelujejo pri otrokovi izbiri tako, kot je pri izbiri pomembno, o kateri informaciji bi se radi pogovarjali in kaj govorec misli, da poslušalec že ve. Seveda so mlajši otroci manj sposobni presoditi, kakšno je predznanje o določeni informaciji pri poslušalcu.

Tvorbo daljših stavkov pospešujejo trije dejavniki, kijih omenja Anisfeld:

1. V pogovoru o znanih predmetih potrebujejo otroci manj kognitivnega napora za vsebino, tako lahko več energije vložijo v tvorbo stavkov.
2. Tvorbo daljših stavkov pospeši vaja izgovarjanja zaporednih besed, kar večja sposobnost otroka za prerazporejanje elementov.
3. Domačnost stavčne strukture lahko pomaga tudi pri tvorbi daljših stavkov. Strukture, kijih otrok dobro pozna, lažje uporabi pri tvorbi daljših stavkov.

Pri tvorbi daljših povedi je pomembno otrokovo poznavanje predmetnosti, o kateri govori. Ko njegovo pozornost pritegne nov, neznan predmet, se namreč dolžina stavkov zopet zmanjša.

Otrokova pripoved poteka v narativnem loku. Raziskavo otroškega govora lahko povežemo tudi z besediloslovjem. Tega vprašanja smo se na kratko dotaknili v empiričnem delu diplomske naloge, ko smo govorili o pripovedih otrok.

Simona Kranjc

UDK 800.932.5

mary

THE SPEECH OF CHILDREN

The article discusses the theories about the speech development and the individual phases of speech development with children. The representatives of the behavioural theory believe that speech belongs among the motory reactions, while the exponents of the biological (nativist) theory maintain that speech structures are inborn, and the representatives of the generative-transformational theory believe that a child is born with certain predispositions for developing a

linguistic ability that is activated by the environment. The cognitive theory builds on the assumption that speech development is based on the development of thinking. The author further describes the phases of speech development. As a framework for the research she chose the distinction of speech development into two periods: (a) pre-linguistic (until approximately one year ago) and (b) a linguistic one.